

Розділ 1

СОЦІОЛОГІЯ: АКТУАЛЬНЕ, ДИСКУСІЙНЕ

УДК 316.4(477):331.556.46

Ємельянова, Ю., Кундік, І. (2018). Зовнішня трудова міграція в Україні на початку XXI століття: соціологічний вимір соціальних перспектив. *Соціологічні студії*, 2(13), 6–13.
<https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-06-13>

Зовнішня трудова міграція в Україні на початку XXI століття: соціологічний вимір соціальних перспектив

Юлія Ємельянова –
 доктор філософських наук, професор,
 кафедра загальної і соціальної
 психології та соціології,
 Східноєвропейський національний
 університет ім. Лесі Українки,
 Луцьк, Україна
 E-mail: emelianovasev@gmail.com

Yuliia Yemelianova –
 PhD in Philosophy, Professor,
 Department of General and Social
 Psychology, and Sociology
 Lesya Ukrainka Eastern European
 National University, Lutsk, Ukraine
 E-mail: emelianovasev@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5651-9889>

Ірина Кундік –
 магістр соціології, кафедра загальної
 і соціальної психології та соціології,
 Східноєвропейський національний
 університет імені Лесі Українки,
 Луцьк, Україна
 E-mail: ira_kundik@ukr.net

Iryna Kundik –
 Master in Sociology, Department of
 General and Social Psychology, and
 Sociology
 Lesya Ukrainka Eastern European
 National University, Lutsk, Ukraine
 E-mail: ira_kundik@ukr.net

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-06-13>

Received: September, 2018
 1st Revision: October, 2018
 Asseped: November, 2018

Мета статті – стислий аналіз феномену української зовнішньої трудової міграції з позиції соціології, де його розглянуто як складову частину соціальної системи суспільства. З'ясовано роль та значення зовнішньої трудової міграції у внутрішньому системному процесі. Наведено думку науковців і практиків щодо чинників, змісту та перспектив існування зовнішньої трудової міграції в Україні. Результатом дослідження стає авторське розуміння деяких рис можливого стану українського суспільства, яке перебуває в динамічному русі, що розпочався після подій 2014 р.

Зроблено висновок, що збереження високих темпів міграції впродовж ще кількох років треба розглядати як головний чинник трансформації соціальної системи в Україні. Її наслідком має бути, насамперед, спрощення елементної бази соціальної системи, зменшення позитивної активності її суб'єктів, активізація процесу «некерованого хаосу» й, нарешті, слабкість системи перед натиском зовнішніх сил.

Ключові слова: міграція населення, система соціальна, країна-донор, концепції міграції, соціологія міграції, теорія систем.

Yemelianova Yuliia, Kundik Iryna. External Labour Migration in Ukraine at the Beginning of the XXI Century: the Sociological Dimension of Social Perspectives. The purpose of the article is a brief analysis of the phenomenon of Ukrainian external labour migration from the position of sociology where it is considered as one of the constituent

elements of the social system of society. The role and significance of external labour migration in the internal system process is clarified. The opinion of theorists and practitioners regarding the factors, content and prospects of the process of external labour migration in Ukraine is given.

Researchers also point out the changes in the hierarchy of motives that predetermine labour migration abroad. In the 1990s, the main reason for migration was to improve economic conditions, for example: to earn more in order to buy a flat or to build a house; to buy a car or other expensive durable goods; to accumulate start-up capital to start their own business; and so on. Nowadays, for the first time, 12 to 13 % of people state that the main reason for migration is dissatisfaction with the political situation in Ukraine. The lack of rapid and effective reforms is reflected in the mood of people and this causes a desire to go to another country for work or even for permanent resettlement.

The result of the work is the author's understanding of some characteristics of the future state of Ukrainian society, which is in dynamics after the events of 2014. It is concluded that the preservation of high rates of labour migration for several more years should be considered as the main factor in the transformation of the social system in Ukraine. Its consequences can be, first of all, simplification of the elemental base of the social system, reduction of the positive activity of its subjects, activation of the process of «uncontrollable chaos», and, finally, weakness of the system when influenced externally.

Key words: population migration (human migration), external labour migration, social system, donor country, concepts of migration, sociology of migration, systems theory.

Емельянова Юлия, Кундик Ирина. Внешняя трудовая миграция в Украине в начале XXI века: социологическое измерение социальных перспектив. В статье представляется краткий анализ феномена украинской внешней трудовой миграции как составного элемента социальной системы общества. Выясняются роль и значение внешней трудовой миграции во внутреннем системном процессе. Приводится мнение теоретиков и практиков относительно факторов, содержания и перспектив процесса внешней трудовой миграции в Украине. Результатом работы стало авторское понимание некоторых характеристик возможного состояния украинского общества, находящего в динамике после событий 2014 г. Делается вывод, что сохранение высоких темпов трудовой миграции в течение еще нескольких лет следует рассматривать как главный фактор трансформации социальной системы в Украине. Ее следствием может стать, прежде всего, упрощение элементной базы социальной системы, уменьшение позитивной активности ее субъектов, активизация процесса «неуправляемого хаоса» и, наконец, слабость системы перед натиском внешних влияний.

Ключевые слова: миграция населения, система социальная, страна-донор, концепции миграции, социология миграции, теория систем.

Актуальність дослідження. У друге десятиліття XXI ст. Україна продовжує перебувати в групі країн-донорів робочої сили в Європі. Вона також увійшла до першої десятки тих країн світу, які формують основну хвилю зовнішньої трудової міграції. За різними оцінками, кількість трудових мігрантів в Україні сягає понад 4 млн осіб. При цьому одночасно за межами країни може перебувати до 2,6–2,7 млн осіб. Згідно з аналізом Центру економічної стратегії (Київ), щорічно близько 16 % працездатного населення України вирішує працювати за кордоном¹.

Підставою щодо формування великих потоків заробітчан є багато чинників економічного, політичного й соціального характеру: безробіття або вимушена неповна зайнятість; низька заробітна платня в працюючих або систематична затримка у виплаті зароблених коштів, а також значний розрив у рівні оплати праці, порівняно з іншими країнами; поширення бідності та розшарування населення на багатих і бідних тощо. Статистика свідчить, що трудова міграція в Україні більша, ніж у середньому у світі, але вона викликає занепокоєння ще й тому, що серед мігрантів дуже багато молоді та кваліфікованих спеціалістів. У 2016–2018 рр. міграція стала дуже помітним соціальним явищем, яке потребує теоретичного аналізу й практичних дій із боку суспільства та держави² (Петрос, Васильєв, 2015).

Постановка проблеми. Сучасні українські соціологи вважають Україну суспільством, що трансформується, проходячи певні етапи перетворень, а відтак дуже важливим стає питання щодо напрямку змін та їх рушійних сил в українській соціальній системі³. Ураховуючи потужність

¹ Вишлінський, Г. (2018). Трудова міграція: як Україні зробити зі зради перемогу. *Українська правда*. Отримано 23.04.2018 URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/04/23/636268/>.

² Давіденко, Б. (2018). Інтерв'ю з Ганною Вахітовою. *Лівий берег*. Отримано 06.10.18 з https://lb.ua/economics/2018/04/26/396321_ganna_vahitova_kozhen_desyatiy.html.

³ Головаха, Є. (2018). Українське суспільство: вектори трансформації. *Збруч*. Отримано 06.10.18 з <https://zbruc.eu/node/59471>.

зовнішньої трудової міграції й можливі наслідки цього процесу для країни, ми задаємося питанням щодо того, чи можна вважати зовнішню трудову міграцію за таку, що стає провідним чинником трансформації українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міграційні процеси, у тому числі зовнішня трудова міграція, перебувають під увагою дослідників-науковців усього світу. Їх складність та багатомірність визнається в соціології, політичних й економічних науках, у культурології, правознавстві, демографії, соціальній філософії та соціальній психології тощо. Міграційні процеси розглядають та аналізують також у контексті міждисциплінарної проблематики. Провідну роль серед наук, які вивчають трудові міграційні процеси, відіграє соціологія. Світова соціологія у вивченні міграції представлена славетними фігурами (У. Томас, Ф. Знанецький, Е. Равенштайн, Р. Парк, Р. Маккензі, Т. Парсонс, Р. Мертон та ін.). Оскільки міграція була більш поширена в Новому Світі, у Європі до її дослідження долучилися, починаючи з 1970-х років, коли деякі країни відчули нестачу робочої сили й почали запрошувати робітників із Туреччини та в цілому з Арабського Сходу.

Сьогодні в соціології існує багато підходів і концепцій щодо розуміння сутності трудової міграції: асиміляційна теорія М. Гордона, О. Хандліна; «оновлена» асиміляційна теорія С. Верби, Е. Моравської; теорія сегментної асиміляції А. Портеса, Р. Румби, М. Чжоу, Р. Альби; етносоціологічна концепція К. Девіса, Ю. Арутюняна, Л. Дробіжевої; теорія соціальних змін Я. Щепанського, П. Штомпки; концепція світової системи І. Валерстайна; системний підхід П. Стокера; синтетична теорія трудової міграції Д. Массея; неокласична економічна теорія міграції Е. Лі; мультикультуралізм; транснаціоналізм та ін., але вони не набувають сили загальної теорії, тому що трудові міграційні процеси мають певну соціокультурну специфіку й регіональний контекст (Гуменюк, 2013; Калашнікова, Чорна, 2016; Костенко, 2014; Пуригіна, Сардак, 2007; Світлов, 2012).

Українська зовнішня трудова міграція стала предметом аналізу у вітчизняній соціології ще на початку 1990-х років, кількома роками пізніше проведено перші дослідження в регіонах із найбільшим міграційним потоком. Дослідження в Західному регіоні (Волинська, Закарпатська, Львівська області) виявили зв'язок досвіду роботи в країнах Європейського Союзу з політичними вподобаннями та світоглядними орієнтаціями осіб-учасників трудових міграцій (Майданік, 2004, с. 52–53; Малиновська, 2011); (Трудова міграція населення Тернопільської, 1998; Український центр, 2009¹). Основним джерелом даних про трудову міграцію в Україні на сьогодні є два широкомасштабні обстеження домогосподарств, проведені у 2008 та 2012 рр. Перше з них виконано Державною службою статистики України у співробітництві з Українським центром соціальних реформ, фондом «Відкрий Україну», Світовим банком і Міжнародною організацією міграції (Населення України, 2010). Друге обстеження зроблено в межах проекту Європейського Союзу та Міжнародної організації праці. Воно дало змогу оцінити кількість циркулярних мігрантів і мігрантів постійних (тих, хто працював за кордоном більше року), а також виявити основні напрями трудової міграції (країни Європейського Союзу (ЄС) і Росія) (Решетова, 2014; Міжнародна ..., 2016).

Перше теоретичне узагальнення міграційних процесів в Україні подано в енциклопедії «Міграційні процеси в сучасному світі», окремий розділ якої стосується проблем виїзної трудової міграції з України (Міграційні..., 1998). Думки вітчизняних дослідників збігаються у визначенні чинників та наслідків зовнішньої трудової міграції. Науковці Т. Драгунова, І. Кизима, Е. Лібанова, І. Майданік, О. Малиновська, В. Олефір, О. Позняк, С. Пирожкова, І. Прибиткова, М. Романюк, О. Хомра, С. Чехович, М. Шульга й ін. пишуть про відсутність відповідних вимог сучасної освіченої людини соціально-економічних і культурних умов її самореалізації в Україні. Учені вказують також на відсутність стратегії забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України, на ризики втрати висококваліфікованої інтелектуальної робочої сили, негативні наслідки дії міграційних процесів на демографічну ситуацію, а згодом і на стратифікацію суспільства. Адже значну частку еміграційного потоку становлять жінки та молоді люди репродуктивного віку, які можуть не повернутися до України. Окрім того, міграція послаблює родинні зв'язки, збільшує кількість розлучень, залишає дітей без належного батьківського піклування тощо.

¹ Український центр соціальних реформ, (2009). *Зовнішня трудова міграція населення України*. Отримано 10.10.2018 з https://drive.google.com/file/d/1e0zt6LRcSMvZv__iMkDEpKJggaWZaheQ/view

Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми. Прискорення макросоціальних процесів у контексті просторової самоорганізації населення не оминуло й Україну. Глобалізація, спрощена комунікація, здешевлення транспортних витрат та інші прикмети нашого часу роблять міграційні процеси дуже помітними по всьому світу. Але проблема полягає в тому, що міграція з України довгі роки не була предметом суспільного обговорення. Українська держава майже ігнорує це питання, помітних активних дій у цьому напрямі не відбувається. Тобто міграція з України погано контрольована й облікована.

Соціологія не може ігнорувати такі масштабні соціальні процеси, які охоплюють більше ніж десятку частину працездатного населення країни: вона завжди намагається розглядати соціальні процеси в їх цілісності.

Мета нашого дослідження – зовнішня трудова міграція в Україні як одна зі складових частин системної цілісності українського суспільства. Важливо з'ясувати роль зовнішньої трудової міграції у функціонуванні українського суспільства як соціальної системи. Результатом процедури дослідження має стати розуміння певних перспектив функціонування українського суспільства, яке перебуває в динамічному русі, що розпочався після подій 2014 р.

Результати дослідження. Україна після Майдану й початку військових дій на Сході країни являє собою надзвичайно складну соціальну систему, у якій рух диференційний і тенденції до об'єднання її складників не перебувають у гармонії. У часи чергового доленосного випробування для Української держави сталася ситуація, яка історично зумовлена для українського суспільства: намагання частини населення України будувати незалежну Українську державу не підтримується або підтримується декларативно іншою частиною. Дії влади стосовно плану та перспектив формування суб'єктності Української держави в той же час непослідовні, що призводить до розчарування громадян і дуже небезпечної ситуації в суспільстві в цілому. У такі критичні часи багато людей починають діяти згідно зі своїми настановами та цінностями, як-от: цінність свого життя, цінність своєї сім'ї¹. При скрутній економічній ситуації багато українців визначили свою поведінку, спираючись саме на ці цінності. Тому сьогодні в Україні на тлі високого рівня соціально-політичної нестабільності впродовж 2014–2018 рр. спостерігаємо порушення міграційного балансу, а саме: високий рівень легальної трудової й нелегальної міграції, неконтрольований відтік за межі держави військовозобов'язаних та інших категорій працездатного населення.

В українському суспільстві триває обговорення ситуації із зовнішньою трудовою міграцією, дискурс і наукові розвідки мають достатньо надійні статистичні дані. Так, відомо, що на початку 2018 р. найбільше (серед європейських країн) українців проживає в Польщі – 1,2 млн. осіб. Приблизно стільки ж українських емігрантів нарахували в Канаді. Ще 940 тис. проживає в США, 500 тис. – у Бразилії, 231 тис. – в Італії та 230 тис. – у Німеччині. Середньостатистичному українському мігранту – 32 роки. При цьому 72 % із них – жінки й лише 28 % – чоловіки. 57 % українців за кордоном працюють (18 % зайняті в ІТ-сфері), 7 % – у пошуку роботи, а 6 % – студенти. Згідно з дослідженням, українські мігранти, зазвичай, добре освічені та володіють іноземними мовами. Основною причиною міграції вони називають пошук кращих умов для життя. Українські мігранти визнають, що за кордоном заробляють значно більше, ніж удома. Так, наприклад, у першому кварталі 2017 року українці переказали в Україну з Польщі понад 4,3 млрд злотих, що на 2 млрд перевищує обсяг грошових переказів у Польщу (Expatri Insider, 2018).

Така статистика наочно демонструє, що можливості працевлаштування на офіційному ринку праці України є незначними, до того ж зайнятість у секторі економіки держави не гарантує добробуту та не забезпечує потреб відтворення робочої сили працюючого; працездатна частина населення не помічає реального зростання попиту на робочу силу й відповідного покращення умов життя. І навпаки, трудові мігранти з України доволі високо цінуються в Європі та світі завдяки своїм професійним і моральним якостям. Так, середньомісячна заробітна плата на території України у 2006 р. становила 146 євро. Натомість у тих країнах, у які спрямовувались основні потоки мігрантів з України, – Росії, Чехії, Польщі, Італії, Німеччині – відповідно, 310, 690, 700, 2625 та 3532 євро (Статистичний щорічник України, 2007).

¹ Головаха, Є. (2018). Українське суспільство: вектори трансформації. *Збруч*. Отримано 06.10.18 з <https://zbruc.eu/node/59471>.

Історична традиція українців розв'язувати індивідуальні або сімейні економічні проблеми із допомогою сусідніх країн кілька років тому отримала «нове дихання»: дещо агресивна політика Польщі із залучення українців, а згодом надана Україні можливість безвізового перетину кордону із Західною Європою прискорили виїзд українських громадян за кордон із метою працевлаштування. Сьогодні українці – трудові мігранти – працюють у Росії (спостерігаємо тенденцію до скорочення чисельності), у Польщі, Чехії, Португалії, Іспанії, Італії, Греції, Туреччині, Ізраїлі, країнах Північної Європи, Прибалтики, Близького Сходу та інших країнах.

Якщо зовнішня трудова міграція стала стійким помітним чинником соціального, економічного, культурного життя України, то потрібно дати йому об'єктивну оцінку, тобто оцінити його переваги й недоліки. Почнемо з перших і віднесемо до них сприяння інтеграції України до світового ринку праці, послаблення тиску безробіття на національний ринок праці, зниження соціальної напруженості в суспільстві, надходження до України додаткової іноземної валюти у формі грошових переказів трудових емігрантів та інвестування коштів в економіку через створення спільних підприємств з іноземними засновниками; долучення до нових знань і соціально-культурних практик у розвинутих країнах західної, північної, південної частини Європи, Північної Америки; посилення зв'язків із діаспорою; посилення економічної активності в «обслуговуючих» секторах економіки України (перевізники, банківські послуги тощо).

До негативних треба також віднести багато явищ і процесів, серед яких – зменшення чисельності в Україні працівників із робочими спеціальностями в місті та на селі; збільшення серед трудових мігрантів кількості добреосвічених «айтішників», інженерів, докторів, медсестер, науковців; вимушене (у зв'язку з дефіцитом кадрів) підвищення зарплатні (не обґрунтоване ані кваліфікацією, ані продуктивністю праці) тим робітникам, котрі залишаються в Україні; утрата професійного рівня тими українськими «заробітчанами», які працюють не за спеціальністю або на нижчих позиціях, та ін.

Крім явища «відтоку мізків», інколи спостерігаємо й дискримінацію та експлуатацію українських громадян із боку роботодавців країн виїзду й навіть виникнення політичних та економічних претензій до України з боку країн-реципієнтів у зв'язку зі зростанням злочинності й соціальної напруженості в суспільстві через міжнаціональні конфлікти тощо (Кизима, 2009).

Дослідники вказують також на зміни в ієрархії мотивів, які зумовлюють трудову міграцію за кордон: якщо в 90-ті роки ХХ ст. заробіток задля покращення економічних умов (купівля квартири чи побудова будинку; придбання машини або інших дорогих товарів тривалого вжитку; накопичення стартового капіталу для створення власного бізнесу й т. ін.) був основною причиною виїзду, то зараз уперше 12–13 % людей називають причиною міграції незадоволеність політичною ситуацією в Україні. Відсутність швидких і дієвих реформ відбивається на настроях людей і викликає бажання поїхати в якусь іншу країну, у тому числі попрацювати й навіть переселитися.

Непокоїть дослідників і той факт, що гроші мігрантів використовуються не дуже ефективно: лише маленький їх відсоток інвестується у власний бізнес, тому що в Україні зберігається несприятливий бізнес-клімат. Більшість заробленого витрачається на споживання, до того ж часто непродуктивне, показове, яке не створює бази для подальшого економічного розвитку. Ця ситуація показує тенденцію до збереження на декілька років¹.

Вже згадані та інші чинники формування зовнішньої трудової міграції в сучасній Україні набувають дещо іншого виміру, ніж у попередні століття або десятиліття, тому що формуються й діють під час останньої потужної хвилі глобалізації та старіння населення планети, а також під час намагання України визначити своє місце в європейському й світовому політичному просторі, що швидко змінюється. Обидва зовнішні чинники є об'єктивними, сильнодіючими, вони не дозволяють українській соціальній системі повноцінно використовувати притаманні їй механізми самоорганізації та самовідтворення. Більше того, на тлі постійного трудового міграційного руху за кордон в Україні стають помітними процеси еміграції працездатного населення разом із сім'ями, а це вказує на новий тренд щодо послаблення української соціальної системи.

Стратегія держави щодо міграції. Україна сьогодні не має цілісної комплексної програми розвитку свого людського потенціалу, про що свідчить масштаб сучасної трудової міграції, а також масштаб виїзду молоді за кордон із метою навчання у ВНЗ. Не дивно, що Україна в рейтингу країн за

¹ Давіденко, Б. (2018). Інтерв'ю з Ганною Вахітовою. *Лівий берег*. Отримано 06.10.18 з https://lb.ua/economics/2018/04/26/396321_ganna_vahitova_kozhen_desyatiy.html.

Індексом людського розвитку займає лише 81-ше місце на 2014 р. На це є об'єктивні причини історичного, політичного та іншого характеру, але держава робить перші кроки в напрямі зміцнення національної безпеки, у тому числі задля вдосконалення системи державного управління міграційними процесами.

У 2017 р. схвалено Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 р.¹ Науковці пропонують різні форми теоретичної підтримки державної стратегії: конференції, симпозиуми, клуби, панельні дискусії тощо. За допомогою методології системного аналізу, методів дослідження операцій, аналізу ієрархій, теорії ймовірності та прогнозування, експертного оцінювання й моделювання розробили узагальнену модель організаційно-функціонального механізму державного регулювання міграційної політики як складової частини політики національної безпеки (Васильєв, 2017).

Загалом більшість науковців має достатньо позитивні настрої щодо майбутнього України, але за умови розв'язання політичним класом декількох базових для функціонування суспільства проблем. Так, на думку виконавчого директора київського Центру економічної стратегії, міграцію як комплексний соціальний феномен треба розглядати комплексно, розуміючи, що при ефективних заходах міграційної політики міграція може мати позитивні ефекти. Дії мають бути спрямовані на вдосконалення координації між різними відомствами та установами, діяльність яких спроможна збільшити позитивні коротко- й довгострокові ефекти від міграції. Важливою є підтримка зв'язків із мігрантами, залучення їх до підприємництва, доступність інформації про умови працевлаштування в різних регіонах країни. Україна також має проводити активну політику залучення робочої сили з-за кордону, яку вже проводять сусідні країни ЄС².

Про ставлення до трудових мігрантів як до людей із вищим адаптаційним потенціалом, раціоналізмом у виборі життєвих стратегій, високою мотиваційною напруженістю та іншими корисними для суспільства якостями особистості писала ще у 2009 р. відомий соціолог І. Прибыткова. Вона досліджувала зв'язок між міграцією й трансформацією ідентичностей громадян України та довела, що для них характерні нові способи й стандарти поведінки на ринку праці, інший спосіб і стиль життя, специфічні зразки соціальної поведінки, інша система цінностей і т. ін. (Прибыткова, 2009).

Потенціал трудових мігрантів Україна могла би застосовувати в розбудові власної держави й країни, тому треба продовжувати розробку дієвих нормативно-правових, організаційно-управлінських та фінансово-економічних механізмів на законодавчому рівні, удосконалювати правову базу щодо укладання двосторонніх міжурядових угод, а також приєднання до міжнародних правових актів ООН, МОП і Ради Європи про захист прав трудящих-мігрантів та членів їхніх родин, про що писали науковці десять років тому (Пархоменко, 2011). Сьогодні, як ніколи раніше, соціальні гарантії громадян, які працюють на території інших країн, дають змогу мігрантам відчувати свій зв'язок із Батьківщиною, а Україні – укріплювати свій імідж європейської країни.

На думку президента Американської торговельної палати в Україні Енді Хундера, українці можуть повернутися додому, але слід забезпечити з боку держави певні чинники існування людини в суспільстві: особисту безпеку, верховенство права, привабливі умови господарювання та бізнесу, доступне житло, доступну і якісну медицину й освіту. Як приклад повернення працівників із трудової міграції до своєї країни, навіть якщо вона не є поки що занадто успішною, Е. Хундер подає Індію та Китай. Тамтешні уряди зробили стратегічно важливі кроки задля стабілізації потоку «високоосвіченої» міграції: відкрито центри досліджень і розвитку, особливо у сферах технологій, охорони здоров'я та фармацевтики³.

Висновки. Теоретичний аналіз просторового переміщення мільйонів людей і визначення поняття «міграція», у тому числі «трудова міграція», не втрачає своєї актуальності, а в сучасній Україні набуває статусу «гарячої» теми. Світоглядна строкатість населення регіонів України, політична нестабільність і військовий конфлікт на Сході, відносний ступінь розвитку демократії, відсутність стратегії економічного розвитку, поширення корупції серед усіх щаблів влади, екологічні негаразди, іноді у

¹ Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 р. (2017). Отримано 14.10.2018 з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>

² Вишлінський, Г. (2018). Трудова міграція: як Україні зробити зі зради перемогу. *Українська правда*. Отримано 23.04. 2018 з <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/04/23/636268/>.

³ Як зупинити «відтік мізків» і повернути українців додому: експерт назвав 5 способів (2018). Отримано 07.11.2018 з https://24tv.ua/yak_zupiniti_vidtik_mizkiv_i_povernuti_ukrayintsiv_dodomu_ekspert_nazvav_5_sposobiv_n1056187

вигляді відсутності доступу до якісної питної води, проблеми нерозвинутої інфраструктури – усе це та інше залишається складним підґрунтям для збереження високого рівня трудового міграційного потоку з України як на захід, так і на схід.

Міграційний потік загострює демографічну кризу, є головним чинником зменшення загальної чисельності населення, викликає притік нелегальних мігрантів (уключаючи кримінальні елементи) з країн, де відбуваються збройні конфлікти. Одночасно трудова міграція є також певною оптимізацією деяких соціально-економічних параметрів функціонування країни. Цей рух великої кількості населення, безумовно, додає нестабільності соціальній системі країни, яка, за висловом відомого українського соціолога Є. Головахи, дуже важко визначає свої «вектори трансформації». Зовнішня нестійка визначеність, внутрішня нестабільність показують, у якому загрозливому стані перебуває українська соціальна система. Її збереження й зміцнення, набуття нею суб'єктності потребують активності громадян: спільних або узгоджених думок, переконань і послідовних дій¹. Необхідні також і рішучі дії української влади зі стабілізації міграційного потоку з України.

Складається ситуація, коли спроби реформування суспільства й соціальні негаразди викликали на поверхню вкрай небезпечну рису українського соціального буття. Ідеться про історичну традицію, умовно кажучи, «паралельного» існування народу та держави (Мурадян і др., 2014, с. 184), що дає змогу зберігатись українському етносу як явищу культурно-духовному, але не виводить його на рівень політичної суб'єктності в регіоні або у світі. У сучасному політичному просторі бути суб'єктом – це означає бути внутрішньо міцним, аби бути готовим презентувати себе зовні як потужного гравця серед інших суб'єктів того соціального поля, що сформувалося під час останньої хвилі глобалізації.

Трудова міграція є основним і дуже поширеним видом світової міграції ХХІ ст. Теоретичне розв'язання цієї проблеми в суспільствах-донорах і суспільствах-приймачах вимагає переходу від емпірично орієнтованих досліджень до досліджень системних, комплексних, широкомасштабних, із залученням міжнародних інституцій. Поки що можна впевнено констатувати, що без політичної та економічної стабілізації, без оптимізації системи оподаткування населення й бізнесу, без подальшої демократизації та деолігархізації соціальної системи значно знизити міграційний потік із певних країн, у тому числі з України, не можливо. Навпаки, слід очікувати активізації еміграційних процесів і, як наслідок, вибуття робочої сили за межі країни, що потребує розробки низки превентивних заходів щодо стабілізації всієї соціальної системи країни.

Джерела та література

1. Васільєв, В. Т. (2017). Організаційно-функціональна структура міграційної політики в системі забезпечення національної безпеки. *Теорія та практика державного управління*, № 2(57), С. 1–7.
2. Гуменюк, Ю. П. (2013). *Міжнародна трудова міграція: методологічний та організаційний аспекти*. Тернопіль: ТНЕУ, 619 с.
3. Калашнікова, Л., Чорна, В. (2016). Аналіз соціологічних підходів дослідження трудової міграції. *Молодий вчений*, № 10 (37), С. 91–95.
4. Кизима, І. (2009). Чинники зовнішньої трудової міграції населення України. *Наукові праці КНТУ. Серія: Економічні науки*, № 15, С. 365–369.
5. Костенко, В. В. (2014). Теории миграции: от ассимиляции к транснационализму. *Журнал социологии и социальной антропологии*, Т. XVII (3), С. 62–76.
6. Малиновська, О. А. (2011). *Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування*. Отримано 11.10.2018 з http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Malin_migraciya-dace3.pdf
7. Майданік, І. (2004). *Соціально-економічні проблеми трудової міграції в Україні*. Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці. Тернопіль: Екон. думка, 294 с.
8. *Міграційні процеси в сучасному світі: Світовий, регіональний та національний виміри (понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): енциклопедія* (1998), за ред. Ю. І. Римаренко. Київ: Довіра, 910 с.
9. Міжнародна організація з міграції, (2016). *Міграція як чинник розвитку в Україні*. Отримано 06.10.2018 з http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
10. Мурадян, Е. С., Сальникова, С. А., Титаренко, Л. Г., Широконова, А. А. (2014). *Динамика ценностно-нормативной системы и жизненные шансы: опыт постсоветской трансформации в Пограничье*: кол. моногр., Вильнюс: ЕГУ, 366 с.

¹ Головаха, Є. (2018). Українське суспільство: вектори трансформації. *Збруч*. Отримано 06.10.18 з <https://zbruc.eu/node/59471>.

11. *Населення України. Трудова еміграція в Україні* (2010). Київ: Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, 233 с.
12. Пархоменко, Н. (2011). Українська трудова міграція в контексті глобалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство*, № 15, С. 55–57.
13. Петроє, О., Васильєв, В. (2015). Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*, № 4, С. 93–100.
14. Прибыткова, И. М. (2009). Пространственная самоорганизация населения: теоретико-методологические предпосылки исследования. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, № 4, С. 84–98.
15. Пуригіна, О., Сардак, С. (2007). *Міжнародна міграція*. Київ: ВЦ «Академія», 312 с.
16. Решетова, Г. І. (2014). Сутність категорій «трудова міграція» і «міграційний рух населення». *Глобальні та національні проблеми економіки*, № 2, С. 999–1003.
17. Світлов, О. Р. (2012). Поняття «міграції»: сучасні погляди та можливі перспективи в контексті теорії соціальної мобільності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, № 16, С. 33–42.
18. *Статистичний щорічник України за 2006 рік* (2007). Київ: Вид-во «Консультант», 551 с.
19. *Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти* (2006). Тернопіль: Вид-во «Джура», 72 с.
20. Expat Insider, (2018). *Де у світі найбільше українських емігрантів. За результатами дослідження*. Отримано 01.10.2018 з <https://www.internations.org/expat-insider/>

Reference

1. Vasiliev, V. T. (2017). Functional organization of migration policy within the system of national security. *Theory and Practice of Public Administration*, 2(57), P. 1–7.
2. Humenyuk, Y. P. (2013). *International Labor Migration: Methodological and Organizational Aspects*. Ternopil: TNEU, 619 p.
3. Kalashnikova, L., Chorna, V. (2016). Analysis of sociological approaches of research of labor migration. *Young Scientist*, 10 (37), P. 91–95.
4. Kyzyma, I. (2009). Factors of external labor migration of the population of Ukraine. *Scientific works KNTU. Series: Economic sciences*, No 15, P. 365–369.
5. Kostenko, V. V. (2014). Theories of migration: from assimilation to transnationalism. *Journal of Sociology and Social Anthropology*, T. XVI (3), P. 62–76.
6. Malynovska, O. A. (2011). *Labor migration: social consequences and ways to respond*. Retrieved October 11, 2018 from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Malin_migraciya-dace3.pdf
7. Maidanik, I. (2004). *Socio-economic problems of labor education in Ukraine*. Regional problems and market and practice. Ternopil: Ekonomik Dumka, 294 p.
8. *Migration processes in the modern world: World, regional and national dimensions (concepts, conceptual approaches, theory and practice): encyclopedia* (1998). ed. by Yu. Rymarenko. Kyiv: Trust, 910 p.
9. International Organization for Migration, (2016). *Migration as a factor in development in Ukraine*. Retrieved October 6, 2018 from http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
10. Muradyan, Ye. S., Salnikova, S. A., Titarenko, L. G., Shirokanova, A. O. (2014). *The Dynamics of Value and Norm System and Life Chances: the Experience of post-Soviet Transformation in the Borderlands*, Vilnius: YeGU, 366 p.
11. *Population of Ukraine. Employment in Ukraine* (2010). Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 233 p.
12. Parkhomenko, N. (2011). Ukrainian labor migration in the context of globalization. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Ukrainian Studies*, No 15, P. 55–57.
13. Petroie, O., Vasyliiev, V. (2015). International labor migration: analysis of the situation and its consequences for Ukraine. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series: Governance*, No 4, P. 93–100.
14. Pribytkova, I. M. (2009). Spatial self-organization of the population: theoretical and methodological background research. *Sociology: theory, methods, marketing*, No 4, P. 84–98.
15. Puryhina, O., Sardak, S. (2007). *International Migration*. Kiev: Publ. center Academy, 312 p.
16. Reshetova, G. I. (2014). The Essence of the categories «the labor migration» and «the migration of the population», *Global and national problems of the economy*, No 2, P. 999–1003.
17. Svitlov, O. R. (2012). The concept of "migration": contemporary views and possible perspectives in the context of the theory of social mobility. *Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*, No 16, P. 33–42.
18. *Statistical Library of Ukraine for Year 2006* (2007). Kiev: Consultant, 551 p.
19. *Labor migration population Ternopil oblast: quantity and geographical aspects* (2006). Ternopil: Djura, 72 p.
20. Expat Insider, (2018). Retrieved October 1, 2018 from <https://www.internations.org/expat-insider/>